

УДК 342.7: 341.32;349.3. 349.2

DOI: <https://doi.org/10.33216/2218-5461/2024-48-2-249-261>

**ОСОБЛИВОСТІ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ
СОЦІАЛЬНО-ТРУДОВИХ ПРАВ ЛЮДИНИ
НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ УКРАЇНИ**

Татаренко Г.В., Татаренко Д.В.

**PECULIARITIES OF LEGAL REGULATION OF SOCIAL AND LABOR
RIGHTS IN THE TEMPORARILY OCCUPIED TERRITORIES OF UKRAINE**

Tatarenko H.V., Tatarenko D.V.

У сучасних умовах, коли Україна стикається з агресією та тимчасовою окупацією частини своїх територій, питання захисту соціально-трудоових прав громадян набуває особливого значення. Соціально-трудоові права є одним із базових аспектів прав людини, і їх порушення на окупованих територіях становить серйозну загрозу для населення. В умовах окупації стає складним забезпечення прав на працю та соціальний захист, оскільки органи державної влади не можуть повноцінно функціонувати на цих територіях. Україна змушена адаптувати законодавство та створювати нові механізми для захисту трудових прав, ґрунтуючись на міжнародних нормах. Головними проблемами є юридична невизначеність щодо застосування національного законодавства, порушення міжнародного права з боку окупанта, обмежений доступ до соціальних гарантій та правосуддя. Розробка нових політичних стратегій і механізмів захисту прав є необхідною для збереження правового зв'язку між державою та її громадянами на окупованих територіях.

***Ключові слова:** міжнародне право, окупація, окупаційна адміністрація, соціальні права, соціальний захист.*

Постановка проблеми. Тема правового регулювання та захисту соціально-трудоових прав людини на тимчасово окупованих територіях України є актуальною через низку політичних, соціальних і правових викликів, які стали перед державою у зв'язку з тривалою агресією росії, окупацією Криму та окремих територій держави. З огляду на масштабний характер таких порушень, правова система України змушена адаптуватися до нових реалій, зокрема, щодо створення нових механізмів захисту соціально-трудоових прав населення на

окупованих територіях з урахуванням норм міжнародного права. Гарантії права на працю та соціальний захист є певними аспектами забезпечення базових прав людини, і їхня реалізація на таких територіях стає серйозною проблемою через фактичну неможливість повноцінного функціонування органів державної влади та правової системи України в умовах окупації. Україна несе обов'язок підтримувати правовий зв'язок з її громадянами на цих територіях, незважаючи на окупацію, реалізації цього обов'язку сприятиме вивчення міжнародного досвіду

для створення більш ефективних способів забезпечення трудових прав в умовах окупації.

Проблематику дослідження становлять наступні питання:

1. Юридична невизначеність щодо застосування національного законодавства України на тимчасово окупованих територіях та ефективного механізму реалізації і захисту трудових і соціальних прав громадян. Наразі виникла необхідність розробки нових законодавчих механізмів та політичних стратегій захисту прав людей на тимчасово окупованих територіях

2. **Порушення міжнародного права.** Росія як держава-окупант зобов'язана відповідно до норм міжнародного гуманітарного права захищати соціально-трудова права населення на окупованих територіях. Проте, на практиці часто відбувається ігнорування цих норм, що породжують проблеми захисту прав громадян України.

3. **Обмеження доступу до соціальних гарантій.** Громадяни на окупованих територіях мають труднощі щодо доступу до соціальних виплат, пенсій, медичного страхування та інших соціальних гарантій, які надаються Україною. Це обумовлено як фактичним контролем росії окупованих територій у результаті якого відсутні можливості здійснювати представництво органів державної влади з боку України на цих територія, так і складнощами в комунікації з українськими органами влади.

4. **Відсутність доступу до судової системи України.** Громадяни на тимчасово окупованих територіях не мають можливості звертатися до українських судів, що суттєво ускладнює реалізацію і захист їхніх прав, зокрема трудових і соціальних.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Зазначена проблематика є предметом досліджень А. П. Гетьман, М. І.

Голинської, О. В. Гороховської, О.О. Іляшко, Л.В. Котової, О. В. Марусяк, В.Ф. Нестеровича, А.С. Разметаєва, І. С. Семенюк, С. С. Троян, Г.О. Христової, І. В. Яковюк та ін.

Метою даного дослідження є вивчення особливостей правового регулювання соціально-трудова прав на тимчасово окупованих територіях України. Завданням цієї роботи є не лише виявлення проблем, що існують у правовому регулюванні, але й пропонування можливих шляхів їх вирішення на законодавчому рівні та в міжнародній площині.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до положень IV Конвенції про закони і звичаї війни на суходолі та додатку до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі: «Територія визнається окупованою, якщо вона фактично перебуває під владою армії супротивника. Окупація поширюється лише на ту територію, де така влада встановлена і здатна виконувати свої функції» [1].

Тобто режим окупації має місце при наявності змоги у держави-окупанта здійснювати ефективний контроль над територією, яка йому не належить, і його втручання не було схвалено законним урядом. Поняття «ефективного контролю» на має нормативного, договірною закріплення, але воно широко застосовують у міжнародній правовій доктрині та судовій практиці. «Ефективний контроль» використовується для визначення ключової ознаки, що свідчить про початок окупації, і описує умови, за яких можна вважати окупацію наявною згідно з міжнародним гуманітарним правом. Як зазначає Т. Ферраро, «ефективний контроль» є основою концепції окупації, коли іноземні війська отримують контроль над територією та виконують зобов'язання держави-окупанта [2].

МКЧХ виділяє три елементи тесту «ефективного контролю»: «1) збройні сили держави фізично присутні на іноземній території без згоди місцевого уряду (англ. – local government), який діяв під час вторгнення (агресії); 2) державна влада, що діяла під час вторгнення, була або могла бути, істотно чи повністю, позбавлена спроможності здійснювати свої повноваження через присутність іноземних сил без її згоди; 3) іноземні сили мають можливість здійснювати владу замість місцевого уряду на відповідній території (або її частинах)» [3, С.209].

Територія може бути окупованою не тільки унаслідок збройного конфлікту та воєнних дій, а і без збройного опору з боку населення відповідної території. Подібні ситуації беззбройної окупації регулюються нормами Конвенції про закони і звичаї війни на суходолі та додатку до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі, Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни (ЖК-IV 1949 р.), Додаткового протоколу до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 (Додатковий протокол I 1977 р.).

Окупаційна влада має право на збір встановлених податків, може здійснювати реквізиції та контрибуції для свого фінансування та потреб, але вона зобов'язана використовувати надходження на потреби управління та забезпечення населення, на впорядкування економічного та суспільного життя на контрольованій території. На окупованій території зберігаються цивільні закони, а також приватні й майнові права громадян. Окупаційна влада може вимагати від населення безумовного підкорення та уникання участі у ворожих щодо такої влади

діях. Міжнародне право гарантує право населення окупованих територій зберігати вірність своїй державі, тому окупант не має права примушувати населення активно сприяти військовим операціям окупанта проти національної держави. Міжнародне право забороняє колективні покарання і депортації. Національне кримінальне законодавство на окупованих територіях повинно залишатися чинним, проте окупаційні сили можуть посилювати покарання і, за необхідності, запроваджувати свої кримінальні закони для забезпечення власної безпеки.

Міжнародне право розглядає окупацію як тимчасовий стан, який не передбачає передачу суверенітету над територією агресору. Включення окупованої території до складу держави окупанта, як це сталося у результаті окупації частини території України росією, заборонено міжнародними нормами. Порушення окупантом норм міжнародного права, що стосуються окупації, тягне за собою політичну, матеріальну або моральну відповідальність за скоєння воєнних злочинів, які категорично становлять особливу загрозу, а також кримінальну відповідальність осіб, що вчинили такі дії. Ця відповідальність настає не лише за порушення законів і звичаїв війни, а й за злочини проти миру та людяності, особливо якщо окупація є наслідком агресивної війни.

Надаючи характеристику поняття «окупація» законодавство та дослідники використовують поняття «анексія», «інтервенція», «окупаційний режим». У дисертаційному дослідженні А.С. Разметаєв підкреслює, що по суті, окупація може супроводжувати кожен з перелічених способів обмеження суверенних прав на територію [4, С.68].

Окупаційний режим, одного боку, можна розглядати як «...правовий режим управління окупованими територіями, який

de jure передбачає дотримання окупантом доктринальних принципів: його тимчасового статусу та збереження існуючого політичного порядку окупованої держави». З іншого боку «...сучасні окупаційні режими все більше розглядаються як «інституціоналізовані окупації», які тривають десятиріччями без будь-якого зобов'язання з боку окупантів залишити територію. Чим довше тривають такі окупації, тим менше шансів для збереження старого порядку в окупованій державі і тим вірогідніше перетворення управління нею на повноцінний політичний проєкт, внаслідок чого примарною стає сама ідея повернення суверенних прав на території їх законному суверену» [4, С.68-69].

Наразі дослідники видаляють наступні види окупації, які варіюються залежно від військово-політичних, правових та економічних умов, а також від стратегії окупанта.

1. Військова окупація - тимчасове управління захопленими територіями з боку армії агресора.

2. Квазісуверенітетна окупація - коли окупант створює маріонеткові уряди для контролю.

3. Економічна окупація - основна мета якої полягає у використанні ресурсів території.

4. Гібридна окупація - включає елементи політичного тиску, економічної експлуатації та інформаційної війни

Особливим видом окупації є повоєнна окупація, яка здійснюється з метою контролю над державою, відповідальною за військову агресію, для забезпечення виконання нею зобов'язань. Приклад - окупація Німеччини та її союзників після Другої світової війни військами антигітлерівської коаліції, що відбулася на основі відповідних міжнародних домовленостей.

У випадках, коли ефективний контроль з боку окупанта відбувається опосередковано може говорити про наявність такого виду

окупації, як окупація «довгої руки». Встановлення непрямого ефективного контролю на території держави є характерним для збройних конфліктів «гібридного характеру», коли контроль здійснюється не безпосередньо збройними силами іноземної держави, а через загальний контроль такої держави над сурогатними збройними силами над де-факто місцевими органами влади або іншими місцевими організованими групами, які самі здійснюють ефективний контроль над територією або її частиною» [3, С.209].

Яскравим прикладом окупації «довгої руки» є вплив Росії на частини Донбасу через підтримку самопроголошених «ДНР» та «ЛНР» (з 19 лютого 2014 р. по 24 лютого 2022 р.). Інший приклад — це вплив через політичних агентів або колабораціоністські структури на окупованих територіях, як це відбувалося у Криму після анексії, де контроль здійснювався без присутності великих військових контингентів, але через політичне управління та закони, нав'язані окупаційною владою.

У випадку тривалої окупації окупант припиняє діяти «від імені» законного суверена та повністю перебирає на себе його функції, тобто у окупанта з'являється так званий статус de facto суверена [5]. Наразі сформувався новий підхід до окупантів, які більше не сприймаються як охоронці окупованих територій, що виконують лише базові функції щодо підтримання порядку і безпеки для місцевого населення. Натомість, вони все частіше беруть на себе більшу кількість цивільних обов'язків порівняно з традиційними військовими окупаціями минулого [4, С.210].

Основним джерелом в міжнародному праві, що регулює економічні, соціальні та культурні права людини є Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (далі – МПГПП). Держави зобов'язані

дотримуватися мінімального забезпечення та захисту системи передбачених МПГПП прав. У ч.2 ст.1 МПГПП встановлено, що «Жоден народ ні в якому разі не може бути позбавлений належних йому засобів існування» - тобто економічної основи забезпечення буття, а ч.3 ст. 1 МПГПП закріплює, що всі держави, які беруть участь у МПГПП, в тому числі ті, що несуть відповідальність за управління несамоверхніми і підопічними територіями, повинні, відповідно до положень Статуту Організації Об'єднаних Націй, заохочувати здійснення права на самовизначення і поважати це право»[6].

МПГПП покладає на держави зобов'язання вжити в максимальних межах наявних ресурсів заходів для того, щоб забезпечити поступово повне здійснення визнаних у цьому МПГПП прав усіма належними способами, включаючи, зокрема, вжиття законодавчих заходів.

Як зазначає Сільван Віте «...під час окупації існуюча влада не може посылатися на тимчасовий характер своєї присутності на іноземній території посылатися на тимчасовий характер своєї присутності на іноземній території, для того щоб уникнути виконання цих зобов'язань» [7].

Комітет з економічних, соціальних і культурних прав, надаючи роз'яснення щодо характеру зобов'язань держав-учасниць МПГПП підкреслює, що, «хоча Пакт передбачає поступову реалізацію і визнає обмеження, що виникають внаслідок нестачі наявних ресурсів, він також накладає різні зобов'язання, які мають безпосередню дію». Таким чином, у Пакті підкреслені відмінності між двома нормативними рівнями:

(i) положеннями, що встановлюють зобов'язання, які повинні виконуватися негайно;

(ii) (ii) положеннями, що встановлюють зобов'язання, які мають виконуватися поступово.

Держави, пов'язані цим інструментом, уже не можуть посылатися на його програмний характер, для того щоб відстрочити його застосування в цілому. Держави повинні поважати норми, які вимагають негайного застосування і за своєю природою «мають самі по собі виконавчу силу» [7]. Зокрема негайне застосування стосується забезпечення права на достатнє харчування та медичну допомогу і умови конфлікту не можуть бути підставою для обмеження цих прав.

Міжнародний Суд дійшов висновку, що економічні, соціальні та культурні права тісно пов'язані з територією держави. Суд підкреслив, що Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права не містить чіткого положення про його застосування на певній території. Проте ці права є, по суті, територіальними. Суд вважає, що Пакт може застосовуватися і поза межами держави, якщо держава ефективно контролює іноземну територію, здійснюючи над нею юрисдикцію. Йдеться про випадках окупації, коли держава, що окупує, здійснює ефективний контроль над окупованою територією. Суд констатував, що «території, окуповані Ізраїлем протягом понад 37 років, знаходяться під його територіальною юрисдикцією як держава, що окупує. При здійсненні наявних у нього на цій підставі повноважень. Ізраїль зобов'язаний дотримуватися положень Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права» [8].

Окупаційна влада, згідно зі ст. 11 МПГПП, зобов'язана гарантувати право кожної людини на адекватний рівень життя, включаючи харчування, одяг і житло. Крім того, ст. 12 МПГПП закріплює право на найвищий досяжний рівень фізичного та

психічного здоров'я. Це означає, що навіть під час окупації влада повинна забезпечувати доступ до медичних послуг та продуктів харчування.

Однією з важливих частин МПГПП є право на працю (ст. 6), яке окупаційна держава також повинна поважати та забезпечувати. Це включає як безпечні умови праці, так і доступ до працевлаштування. Зобов'язання окупаційної влади також включають забезпечення системи соціального захисту - стаття 9 МПГПП закріплює право кожної людини на соціальне забезпечення, включно зі страховими виплатами. Окупаційна влада повинна підтримувати або впроваджувати заходи соціального захисту для забезпечення базового доходу та захисту населення від економічних ризиків.

Хоча МПГПП дозволяє гнучкість у підході до реалізації прав, окупаційна влада не має права вносити кардинальні зміни у правову систему окупованої території. Вона повинна діяти в рамках національних законів, якщо це не суперечить потребам безпеки.

Таким чином, під час окупації вищенаведені норми створюють нормативну базу, яка повинна братися до уваги існуючою владою з того моменту, коли вона починає здійснювати ефективний контроль над територією. Виконання цих норм не можна відкладати або обмежувати [7].

МПГПП накладає важливі зобов'язання на окупаційні адміністрації. Окупаційна влада повинна забезпечувати базові соціально-економічні права, включно з правом на харчування, житло, охорону здоров'я та працю, незалежно від обставин. Відступ від цих зобов'язань може бути визнаний порушенням міжнародного права.

Женевська конвенція 1949 року про захист цивільного населення під час війни, а також Додатковий Протоколи, МПГПП не містять загальної заборони на продовження

трудової діяльності найманими працівниками під час окупації. Держава, території якої окуповано, усвідомлює, що населенню на цих територіях необхідно виживати у тому числі шляхом здійснення трудової функції. Окупаційна влада здатна використовувати інструменти примусу до окремих категорій працівників з метою змусити їх надавати медичні, освітні або інші послуги в інтересах окупаційної влади. Відносини між окупаційною владою та населенням щодо соціальної підтримки можуть варіюватися від спроб забезпечити мінімальні соціальні гарантії до повного ігнорування потреб населення або використання соціальних програм як інструменту для зміцнення контролю та впливу.

Правовий статус території України, які були окуповані росією, на теперішній час визначається Законом України «Про внесення змін до деяких законів України щодо регулювання правового режиму на тимчасово окупованій території України» №2217-IX, [Законом України](#) «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України». Верховна рада України наголосила, що «тимчасово окупована рф територія України є невід'ємною частиною території України, на яку поширюється дія [Конституції](#) та законів України, а також міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. Правовий статус тимчасово окупованої території, а також правовий режим на тимчасово окупованій території визначаються законами України, а також міжнародними договорами, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, принципами та нормами міжнародного права» [9]. Окупація вважається тимчасовою незалежно від її тривалості.

Відповідно до чинного регулювання тимчасово окупованою територією є частини території України, в межах яких збройні формування російської федерації та окупаційна адміністрація російської федерації встановили та здійснюють фактичний контроль. Також окупованими вважаються території, в межах яких збройні формування російської федерації встановили та здійснюють загальний контроль з метою встановлення окупаційної адміністрації російської федерації.

Таким чином відповідно до визначення не може вважатися тимчасово окупованою територією де одночасно не присутні обидва суб'єкти: збройні формування рф та окупаційна адміністрація рф або присутній один суб'єкт збройні формування російської федерації з іншою метою ніж зазначена у визначенні. також варто зазначити, що поняття фактичного і загального контролю не міститься в національному законодавстві України.

Верховна рада України 21 травня 2015 року прийняла Заяву № 462-VIII «Про відступ України від окремих зобов'язань, визначених Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав і основоположних свобод», котрою поклала повну відповідальність за дотримання прав людини і виконання відповідних міжнародних договорів на анексованій та тимчасово окупованій території України на окупанта – росію [10].

Приймачі Заяву Україна скористалася правом на відступ від окремих зобов'язань, визначених МПГПП та Конвенцією про захист прав людини і основоположних свобод (ЄКПЛ), на підставі статті 4 МПГПП та статті 15 ЄКПЛ – таке право надається у випадку надзвичайної ситуації, яка загрожує життю нації, зокрема під час війни або іншої публічної небезпеки. Основними умовами такого відступу є офіційне проголошення

надзвичайного стану або воєнного стану; відступи повинні бути суворо обмежені вимогами ситуації; відступи не можуть суперечити іншим міжнародним зобов'язанням і не повинні призводити до дискримінації; держава зобов'язана інформувати інших учасників договору про відступи та причини їх застосування.

Україна не може покладатись суто на обов'язки держави-окупанта, покладені на нього міжнародним гуманітарним правом щодо забезпечення окупованих територій та їх мешканців. Важливо зберігати свою присутність на цих територіях, підкреслюючи таким чином неминучість їхнього повернення під український контроль та подальшої деокупації. Тому, Україна зобов'язується забезпечити реалізацію прав осіб, які проживають на тимчасово окупованій території, на зайнятість, пенсійне забезпечення, загальнообов'язкове державне соціальне страхування, соціальні послуги, освіту. Зокрема, така гарантія міститься в статті 7 Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України». Порушення вимог цього закону тягне за собою відповідальність згідно з його статтею 19 цього Закону.

В той же час соціальні права тісно пов'язані з реалізацією права на працю. Виконання трудової функції на окупованих територіях громадянами України у певних випадках може призвести до подальшого притягнення їх до відповідальності за колабораційна діяльність. Для розуміння особами того, які саме види співпраці з окупаційною адміністрацією є підставою для притягнення до відповідальності було внесено відповідні зміни до Кримінального кодексу України – ст. 111-1. НАЗК розробила для уповноважених державних органів та органів місцевого самоврядування методичні рекомендації щодо виявлення колаборантів та

фактів їх колабораційної діяльності <http://bit.ly/3hGnllq>.

Однак на державному рівні поки що не визначено чітких критеріїв трудової діяльності на окупованих територіях. Проект Закону про внесення змін до Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» щодо особливостей діяльності на тимчасово окупованій території України (Законопроект 7646), що передбачає зміни до законодавства щодо роботи на окупованих територіях. Запропоновані у проекті зміни до Закону, серед іншого, стосуються: визначення переліку заходів та видів діяльності, які можливо здійснювати на ТОТ, якщо, при цьому, не вчиняється пособництво державі-агресору [11].

Законопроект пропонує внести зміни до ч. 2 ст. 92 Закону «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» та встановити, що «на тимчасово окупованій території може провадитись діяльність суб'єктів господарювання, якщо при цьому не вчиняється пособництво державі-агресору, з урахуванням обмежень, встановлених статтею 13 цього Закону, зі здійснення ... заходів, спрямованих на розв'язання гуманітарних проблем, зокрема, медичного обслуговування та надання медичних послуг, соціального обслуговування та надання соціальних послуг» [11].

Але «... поняття гуманітарних проблем у законодавстві України не визначено, тому способи їх вирішення можуть тлумачитися доволі широко, в тому числі, й на користь держави-агресора, наприклад, в разі вивезення українських громадян, зокрема, дітей на територію Російської Федерації всупереч їх волі» [12].

Держава намагається забезпечити головні соціальні права для громадян, які проживають на тимчасово окупованих

територіях. Зокрема, наприклад виплата пенсій для таких громадян можлива через звернення до українських органів соціального захисту та перетин адміністративної межі для отримання виплат на підконтрольних територіях. Хоча це рішення має обмежений характер через безпекові загрози, воно дозволяє зберегти пенсійні права громадян. Українські працівники на окупованих територіях продовжують підпадати під дію національного трудового законодавства, але окупаційна влада фактично обмежує їхню реалізацію. Працівники можуть звертатися до українських судів для захисту своїх трудових прав, але в реальності це ускладнюється відсутністю доступу до українських державних органів на цих територіях. Громадянам на окупованих територіях також надаються можливості отримувати освіту за українськими стандартами дистанційно або в освітніх закладах на підконтрольних територіях. У сфері охорони здоров'я громадяни можуть отримувати медичні послуги на підконтрольній території України.

Україна співпрацює з міжнародними організаціями, такими як ООН, Міжнародний комітет Червоного Хреста та ОБСЄ, для моніторингу дотримання прав людини на окупованих територіях. Завдяки цьому фіксуються порушення прав громадян, що проживають на цих територіях, та розробляються механізми для їхнього захисту.

В той же час, слід визнати, що існують чисельні порушення соціальних прав українських громадян, що проживають (проживали) на тимчасово окупованих територіях в процесі застосування національного законодавства. Наприклад, такі порушення стосувалися обмежень в доступі до соціальних виплат та пенсій, що були викликані труднощами з верифікацією осіб, які залишилися на окупованих територіях. Відсутність можливості

забезпечити прозорі механізми виплат з метою уникнення шахрайства призвела до припинення або ускладнення отримання виплат. Інше порушення полягає в обмеженні можливостей переселенців скористатися соціальними пільгами, що призводить до дискримінації цих груп населення. Деякі громадяни стикалися з проблемами доступу до медицини, освіти та інших базових соціальних послуг через труднощі з відновленням документів.

Прикладами судового захисту соціальних прав громадян, які виникли у результаті перебування громадян під окупаційним режимом є наступні судові рішення національних судових органів України та ЄСПЛ.

13 жовтня 2020 року Європейський суд з прав людини ухвалив рішення у справі за скаргою №33137/16 (Lyudmyla Mykolayivna Kandyba and Others against Ukraine) [13]. Справа стосувалася скарги 7 заявників з Луганська на порушення їх прав на отримання різних «соціальних виплат, наприклад, пенсій або допомоги на дітей» на тимчасово окупованій території[2], а саме на порушення Україною статей 6 і 13 Конвенції, а також статті 1 Першого Протоколу до Конвенції. Наприкінці 2014 року Заявники подали позов до національного суду про визнання Постанови №595 від 07.11.2014 року «Деякі питання фінансування бюджетних установ, здійснення соціальних виплат населенню та надання фінансової підтримки окремим підприємствам і організаціям Донецької та Луганської областей» недійсною, визнання протиправною бездіяльності КМУ щодо незабезпечення соціальних виплат на ТОТ, а також зобов'язання КМУ забезпечити виплату соціальних і пенсійних виплат, починаючи з липня 2014 року. ЄСПЛ наголосив, що Заявники не зверталися до національних судів з позовами про поновлення виплат, разом з цим, подача таких

позовів могла призвести до «обґрунтованого шансу на успіх» (див. п. 53 Рішення).

Суд прийняв аргументи Уряду, що часткове скасування Постанови №595 не мало привести до автоматичного поновлення виплат Заявникам (див. п. 54 Рішення) і потребувало додаткових заходів з боку Заявників (звернення в національні суди до належних відповідачів), що не було зроблено, а Заявники не стверджували, що такі звернення були б для них занадто обтяжливими (див. п. 55 Рішення).

Суд визнав заяви шести з сімох заявників неприйнятними. Ще один із заявників, перемістився на контрольовану територію та отримав виплати у повному обсязі і його скаргу було виключено зі списку справ.

Таким чином, Європейський суд з прав людини не визнав, що Україна не має сплачувати соціальні і пенсійні виплати.

Верховний суд Постановою від 20 грудня 2018 року (справа № 826/12123/16; адміністративного провадження №К/9901/57533/18) визнав такими, що не відповідають правовим актам вищої юридичної сили (в окремих частинах) положення «Порядку призначення (відновлення) соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам» та «Порядку здійснення контролю за проведенням соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам за місцем їх фактичного проживання/перебування», які були затверджені постановою КМУ від 8 червня 2016 року № 365 та постановою «Про здійснення соціальних виплат внутрішньо переміщеним особам» від 5 листопада 2014 року № 637.

Велика Палата Верховного Суду, переглядаючи рішення в зразковій справі про припинення виплати пенсії внутрішньо переміщеній особі, зазначила, що право особи на отримання пенсії як складова частина права на соціальний захист є її

конституційним правом, яке гарантується міжнародними зобов'язаннями України постанови Великої Палати Верховного Суду від 04 вересня 2018 року у справі № 805/402/18 (провадження № 11-644асі18) [15].

З судовою практикою Верховного Суду у спорах, що виникають із правовідносин у сфері захисту соціальних прав внутрішньо переміщених осіб та практики щодо застосування положень Європейської соціальної хартії (переглянутої) від 3 травня 1996 року можна ознайомитися за посиланням:

Цікавим є Рішення Дніпропетровського окружного адміністративного суду від 19.04.2018 по справі № 804/1783/18. з приводу реалізації публічної політики у сферах праці, зайнятості населення та соціального захисту громадян та спорів у сфері публічної житлової політики – призначення житлової субсидії внутрішньо переміщеній особі за фактичного проживання [16].

Висновки. Правове регулювання соціально-трудових прав людини на тимчасово окупованих територіях України є специфічним через обмежену дію національного законодавства України на цих територіях. Це створює суттєві правові прогалини у сфері соціального та трудового забезпечення громадян, які проживають або працюють на окупованих територіях. Українське законодавство гарантує дотримання соціально-трудових прав для всіх громадян, однак на практиці реалізація цих прав на окупованих територіях є ускладненою через втрату Україною ефективного контролю. Україна реалізує низку заходів щодо захисту прав працівників, які залишаються на окупованих територіях, зокрема шляхом внесення змін до законодавства та забезпечення можливостей

для подання претензій до міжнародних судових інстанцій. Одним із таких інструментів є використання рішень Європейського суду з прав людини, які визнали порушення прав громадян України на тимчасово окупованих територіях. Важливою складовою забезпечення соціально-трудових прав є інформування громадян про їх права та можливості їх захисту. Крім того, на державному рівні необхідно посилювати правову підтримку переселенців та працівників, які працюють дистанційно або змушені залишатися на окупованих територіях, шляхом створення юридичних механізмів відшкодування збитків та захисту порушених прав. Таким чином, правове регулювання соціально-трудових прав на тимчасово окупованих територіях України вимагає комплексного підходу, що включає забезпечення належного правового захисту громадян, реалізацію міжнародно-правових механізмів та вдосконалення національного законодавства в умовах конфлікту.

Література:

1. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі від 18.10.1907 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text (дата звернення 28.09.2024)
2. Ferraro, T. (2012). Determining the beginning and end of an occupation under international humanitarian law. *International Review of the Red Cross*, 885(94), 133–163
3. Христова Г.О. Зобов'язання держави у сфері прав людини в умовах окупації. *Вісник Національної академії правових наук України*. Том 25, № 1, 2018. С. 204-218
4. Разметаєв А. С. Окупаційні режими у сучасному політичному процесі: політико-інституційний вимір : дис. ... д.ю. наук : 052. М. Харків, 2022. 264 с. URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/659f9922-8484-4d5b-b082-7f6b09b7c8fe/content> (дата звернення 20.09.2024)

5. Denison B. Conceptualizing Foreign Rule: A Relational Approach to Understanding Coercively-Imposed International Hierarchy. URL: <https://www.academia.edu/34345779> (дата звернення 28.09.2024)

6. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (дата звернення 28.09.2024)

7. Сильван Вите. *Международный журнал Красного Креста*. Спеціальний випуск. Том 90. Номер 871, 2008 – 454 с.

8. Legal Consequences of the Construction of a Wall, para. 112

9. Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України: [Закон України](#) від 15.04.2014 № 1207-VII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2217-20#Text> (дата звернення 28.08.2024)

10. Заява Верховної Ради України «Про відступ України від окремих зобов'язань, визначених Міжнародним пактом про громадянські і політичні права та Конвенцією про захист прав і основоположних свобод»: Постанова ВРУ № 462-VIII 21.05.2015 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/462-19#n9> (дата звернення 20.09.2024)

11. Про внесення змін до Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України»: Проект Закону №7646 від 08.08.2022. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40204> (дата звернення 20.09.2024)

12. Висновок на проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України» щодо особливостей діяльності на тимчасово окупованій території України». URL: <blob:https://itd.rada.gov.ua/706fa309-12ef-4cd2-8268-09c73710cb73> (дата звернення 20.09.2024)

13. Рішення ЄСПЛ за скаргою №33137/16 (Lyudmyla Mykolayivna KANDYBA and Others against Ukraine). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-206329%22%5D>] (дата звернення 20.09.2024)

14. Постанова Верховного Суду від 20 грудня 2018 року (справа № 826/12123/16). URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/78808062> (дата звернення 20.08.2024)

15. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 04 вересня 2018 року у справі № 805/402/18 (провадження № 11-644асі18) URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/76945461> (дата звернення 20.09.2024)

16. Рішення Дніпропетровського окружного адміністративного суду від 19.04.2018 по справі № 804/1783/18 URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73559105> (дата звернення 20.09.2024)

References:

1. IV Konventsia pro zakony i zvychai viiny na sukhodoli ta dodatok do nei: Polozhennia pro zakony i zvychai viiny na sukhodoli vid 18.10.1907 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text (data zvernennia 28.09.2024)

2. Ferraro, T. (2012). Determining the beginning and end of an occupation under international humanitarian law. *International Review of the Red Cross*, 885(94), 133–163

3. Khrystova H.O. *Zoboviazannia derzhavy u sferi prav liudyny v umovakh okupatsii*. Visnyk Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy. Tom 25, № 1, 2018. S. 204-218

4. Razmietaiev A. S. *Okupatsiini rezhymy u suchasnomu politychnomu protsesi: polityko-instytutsiinyi vymir : dys. ... d.iu. nauk : 052. M. Kharkiv, 2022. 264 s.* URL: <https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/659f9922-8484-4d5b-b082-7f6b09b7c8fe/content> (data zvernennia 20.09.2024)

5. Denison B. Conceptualizing Foreign Rule: A Relational Approach to Understanding Coercively-Imposed International Hierarchy. URL: <https://www.academia.edu/34345779> (data zvernennia 28.09.2024)

6. Mizhnarodnyi pakt pro ekonomichni, sotsialni i kulturni prava URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (data zvernennia 28.09.2024)

7. Sylvan Vyte. *Mezhdunarodnyi zhurnal Krasnoho Kresta*. Spetsyalnyi vyypusk. Tom 90. Nomer 871, 2008 – 454 s.

8. Legal Consequences of the Construction of a Wall, para. 112

9. Pro zabezpechennia prav i svobod hromadian ta pravovyi rezhym na tymchasovo okupovanii terytorii Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 15.04.2014 № 1207-VII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2217-20#Text> (data zvernennia 28.08.2024)

10. Zaiava Verkhovnoi Rady Ukrainy «Pro vidstup Ukrainy vid okremykh zoboviazan, vyznachenykh Mizhnarodnym paktom pro hromadianski i politychni prava ta Konventsiiu pro zakhyst prav i osnovopolozhnykh svobod»: Postanova VRU № 462-VIII 21.05.2015 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/462-19#n9> (data zvernennia 20.09.2024)

11. Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy «Pro zabezpechennia prav i svobod hromadian ta pravovyi rezhym na tymchasovo okupovanii terytorii Ukrainy»: Proekt Zakonu №7646 vid 08.08.2022. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/40204> (data zvernennia 20.09.2024)

12. Vysnovok na proekt Zakonu Ukrainy «Pro vnesennia zmin do Zakonu Ukrainy «Pro zabezpechennia prav i svobod hromadian ta pravovyi rezhym na tymchasovo okupovanii terytorii Ukrainy» shchodo osoblyvosti diialnosti na tymchasovo okupovanii terytorii Ukrainy». URL: [blob:https://itd.rada.gov.ua/706fa309-12ef-4cd2-8268-09c73710cb73](https://itd.rada.gov.ua/706fa309-12ef-4cd2-8268-09c73710cb73) (data zvernennia 20.09.2024)

13. Rishennia YeSPL za skarhoiu №33137/16 (Lyudmyla Mykolayivna KANDYBA and Others against Ukraine). URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22:%5B%22001-206329%22%5D%7D> (data zvernennia 20.09.2024)

14. Postanova Verkhovnoho Sudu vid 20 hrudnia 2018 roku (sprava № 826/12123/16). URL: <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/78808062> (data zvernennia 20.08.2024)

15. Postanova Velykoi Palaty Verkhovnoho Sudu vid 04 veresnia 2018 roku u spravi № 805/402/18 (provadzhennia № 11-644asi18) URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/76945461> (data zvernennia 20.09.2024)

16. Rishennia Dnipropetrovskoho okruzhnoho administratyvnoho sudu vid 19.04.2018 po spravi № 804/1783/18 URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73559105> (data zvernennia 20.09.2024)

Tatarenko H.V., Tatarenko D.V. Peculiarities of legal regulation of social and labor rights in the temporarily occupied territories of Ukraine. – Article.

In today's conditions, when Ukraine is facing aggression and temporary occupation of part of its territories, the issue of protection of social and labor rights of its citizens acquires special importance. Social and labor rights are fundamental aspects of human rights, and their violation in occupied territories poses a significant threat to the local population. Ensuring the right to work and social protection under occupation is complicated by the inability of state institutions to operate fully in these areas. As a result, Ukraine must adapt its legislation and create new mechanisms for the protection of labor rights based on international legal norms.

Key challenges include legal uncertainty regarding the application of national law in occupied territories, violations of international law by the occupying forces, and limited access to social guarantees and justice for affected citizens. The ongoing occupation prevents residents from receiving pensions, social benefits, and other critical resources, which not only affects their well-being, but also disrupts the legal relationship between the Ukrainian government and its citizens.

In addition, Ukraine faces the need to address the legal vacuum created by the occupation, as international humanitarian law requires the occupying power to ensure the basic rights and welfare of the population. In practice, however, these obligations are often ignored, further exacerbating the humanitarian crisis.

In light of these challenges, it is essential to develop new policy strategies and legal mechanisms to protect the rights of individuals in the occupied territories and to maintain a legal connection between Ukraine and its citizens. This includes strengthening international cooperation, applying diplomatic pressure, and exploring innovative legislative solutions to ensure that social and labor rights continue to be upheld despite the complexities created by occupation. The effective implementation of these measures will not only demonstrate Ukraine's commitment to the rule of law, but will also reinforce its sovereignty over the occupied territories.

Keywords: international law, occupation, occupational administration, social rights, social protection.

Авторська довідка:

Татаренко Галина Вікторівна – кандидат юридичних наук, професор кафедри публічного та приватного права, Східноукраїнського національного університету ім. В. Даля, +380501589273, tatarenko@snu.edu.ua, <https://orcid.org/0000-0001-6291-4455>

Татаренко Дмитро Віталійович – здобувач третього (освітнього-наукового) рівня вищої

освіти першого року навчання кафедри публічного та приватного права СНУ ім. В. Даля.

pu-23dm-209@snu.edu.ua
<https://orcid.org/0009-0005-1688-153X>

Стаття надійшла до редакції 30 вересня 2024р.